

ÜNİTE 1. İNSAN - KÜLTÜR - MÜZİK

Giriş

Müziğin tam merkezinde insan vardır. İnsanı bireysel ve toplumsal temelde tam olarak “insan” yapan şey ise kültürdür. Söz konusu müzik kültürü ise bu döngüsel ilişkinin yani insan-kültür-müzik birlikteliğinin bir sonucu olarak anlam kazanmaktadır. Bu başlık altında insan, kültür ve müzik nedir sorularına yanıt aranacak, birtakım kavramsal yaklaşımların tanımı yapılacaktır.

İnsan biyolojik olduğu kadar kültürel de bir varlıktır. Bir başka deyişle insanı biyo-psişik yani biyolojik ve psikolojik bir canlı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. İnsanın kültürel yapısının temelinde ise sosyal, psikolojik, ekonomik, ontolojik vb. dinamikler yatmaktadır. Sözlük anlamıyla insan; toplum halinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlıdır.¹ Felsefe terimleri sözlüğüne göre ise, usu yani akli olan, canlı varlıklar, hayvanlar alanının bir üyesi olan, öte yandan hayvan yanını aşan; dik yürüyen, ellerini kullanan, beyni özel bir biçimde gelişmiş olan, özelleşmiş organları olmayan, çevresini değiştirebilen, dünyaya ve evrene açık olan, konuşan ve yaratıcı düşünme yeteneği olan, deney dünyasını aşabilen, kendinin ve evrenin bilincine varmış, eylemlerinden sorumlu olan varlıktır.²

Antropolojik veriler şimdiki insanın yani *Homo sapiens*'in tarihsel temellerini 70 bin yıl önceye kadar dayandırmaktadır. Bu dönemden itibaren *Homo sapiens*'e ait organizmalar kültür adını verdiğimiz karmaşık yapılar oluşturarak insanlığın kültürel tarihini geliştirmişlerdir.³ Bir bakıma insan demek kültür demektir. Peki, ama her yerde karşımıza çıkan ve gündelik yaşamımızda oldukça sık kullanılan kültür kavramı ne anlama gelir? En kestirme tanımla kültür, insanın doğa-tabiat karşısında geliştirdiği-ürettiği-yarattığı her şeydir. Tylor'ın deyimiyle; toplumun bir üyesi olarak insanın kazandığı/edindiği bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür.⁴ Bugüne değin kültüre ilişkin yüzlerce tanım yapılmıştır. Ancak hiçbir tanım kültür olgusunu tek başına tarif edebilecek durumda değildir. Bu nedenle kültür nosyonuna bütünlüklü bir bakış açısı içinde ele almak gerekir. Örneğin kültürü bir sosyal miras ve gelenekler birliği; hayat yolu, idealler, değerler, davranışlar, uyum, geniş anlamda eğitim-düşünüş biçimi ve simge ve anlamlar bütünü olarak kabul edebiliriz. Bu anlamda kültür insana özgüdür, toplumsaldır, çevreye uyum sağlama çerçevesinde biçimlenir, aktarılır, tarihsel ve süreklidir. Ayrıca değişime tabidir ve bütünleştiricidir.⁵

¹ Güncel Türkçe Sözlük, tdk.gov.tr.

² Felsefe Terimleri Sözlüğü, tdk.gov.tr.

³ Yuval Noah Harari, Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsanın Türünün Kısa Bir Tarihi, 2015.

⁴ Bozkurt Güvenç, Kültür Konusu ve Sorunlarımız, 1985.

⁵ Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın, Antropoloji Sözlüğü, 2009.

Burada kültür kavramına ilişkin birkaç kavrama değinmek yerinde olacaktır. Bu kavramlardan ilki **“kültürleme”**dir. Kültürleme, bireye doğumdan ölümüne kadar toplumsal normlara göre davranış kazandırma sürecidir. Bir çeşit eğitme ve öğretmedir. Kültürlemede bu öğrenme formal düzeyden çok informal boyutta şekillenmektedir. Müzik burada toplumsal norm ve kuralları aktarmada önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. İkinci kavram **“kültürlenme”**dir. Belli bir toplumun alt kültürlerinden ya da farklı kültür yapılarından kopup gelen birey ve grupların buluşması, bir etkileşim süreci sonunda asıl kültür ve alt kültürlerde bulunmayan yepyeni bir birleşime varılması, ulaşılmasıdır. Kültürlenmeye verilebilecek en iyi örnek arabesk müziktir. Bu müzik biçimi, modernleşme sürecinde yeni bir kentsel müzik türü olarak ortaya çıkmıştır. Üçüncü kavram **“kültürleşme”**dir. Kültürleşme, kültürel yayılma sürecinde gelen maddi ve manevi öğelerle başka kültürden gelen birey ve grupların var olan gruplarla belli bir kültürel etkileşime girmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisinin de değişmesidir.⁶ Genel anlamda dünyadaki tüm müzik kültürlerini bir kültürleşme ürünü olarak görmek mümkündür. Zaten kültür dediğimiz kavramın varlığı tamamen etkileşime ve değişmeye dayalıdır. Dördüncü kavram **“kültürel yayılma”**dır. Bir toplumda yer etmiş maddi ve manevi öğelerin başka toplumlar tarafından benimsenip yayılmasına kültürel yayılma denir. Göçler, kitle iletişim araçları yayılmaları hızlandırır.⁷ Örneğin Türkiye’de caz müziğinin varlığı tamamen kültürel yayılmanın bir göstergesidir. Beşinci kavram **“kültür şoku”**dur. Kültür şoku, Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin yeni kültüre uyum sağlarken karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, yeni kültüre gösterdikleri tepkilerdir.⁸ Örneğin Avrupa’daki gurbetçi Türklerin (İsmail YK, Cartel gibi rap grupları) yaptığı müziklerin kültür şokundan izler taşıdığı söylenebilir. Altıncı kavram **“kültürel gecikme”**dir. Kültür değişiminde maddi unsurlar manevi unsurlara göre daha hızlı geliyorsa orada kültürel gecikme söz konusudur. Örneğin Türkiye’deki eğitim sisteminin dünyanın reel gerçekliğine, bilimsel-teknolojik gelişmelere göre yeniden yapılanmaması bir kültürel gecikme olarak tanımlanabilir. Aynı durum ülkemizdeki müzik eğitim sistemi için de geçerlidir. Hali hazırdaki müzik müfredatları dünyada son gelişen müzikleri anlama ve icra etmede oldukça yetersiz kalmakta, müziği geçmişe dönük dar bir çerçeve içinde ele almaya zorunlu koşturmaktadır. Yedinci kavram **“kültürel bütünleşme”**dir. Kültürel bütünleşme en yalın tanımla toplumun, özgün değerlerini korurken diğer kültürlerle iş birliği yapması, o yapı veya kültüre entegre olmasıdır. Son kavram ise **“kültürel özümseme”** yani asimilasyondur. Asimilasyon, bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi giderek kendine benzetmesi, kültürel egemenliği altına almasıdır. Başka bir ifade ile bir toplumun ya da bireyin çeşitli yönlerden başka toplumların kültürüne benzemesine ve kendi kültür özelliklerini kaybetmesine denir.⁹ Türkiye’de bir dönem (1930’lu yıllarda) devlet eliyle Türk müziğinin yasaklanmasına

⁶ Figen Bayraktar vd., MEB Müzik Kültürü, 2018.

⁷ Figen Bayraktar vd., MEB Müzik Kültürü, 2018.

⁸ Figen Bayraktar vd., MEB Müzik Kültürü, 2018.

⁹ Figen Bayraktar vd., MEB Müzik Kültürü, 2018.

paralel olarak müzik politikalarında böyle bir dönemin yaşandığını söylemek mümkündür.

Yine en başa dönecek olursak tarihsel süreçte insan antropolojik olarak üç temel kültürel evrim süreci içinde gelişim göstermiştir: (1) **Paleolitik yani üretim öncesi evre**; (2) **Neolitik evre yani yerleşik yaşama geçiş ve tarım dönemi**; (3) **Endüstri yani sanayi üretim evresi**. Başka bir ifadeyle tarihin akışını üç önemli devrim şekillendirmiştir: Yaklaşık 70 bin yıl önce başlayan **Bilişsel Devrim**, 12 bin yıl önce bunu hızlandıran **Tarım Devrimi** ve tarihi sona erdirip bambaşka bir dünyaya kapı aralayan ve yaklaşık 500 yıl önce başlayan **Bilimsel Devrim**.¹⁰ Şimdi gelin hem buradaki her bir dönemi tanıyalım hem de bu dönemler içinde müziğin oluşum ve gelişim hikayesini izleyelim.

Paleolitik çağda yani üretim öncesi evrede insanlar doğal koşulların getirdiği zorluklar nedeniyle yaşamlarını sürdürebilmek için küçük gruplar halinde konar-göçer olarak yaşamışlardır. Besin üretmeyi bilmedikleri içindir ki bu döneme üretim öncesi denilmiş, yalnızca yaşadıkları ortamda bulunan yabani sebze, meyveleri toplayarak ve avladıkları hayvanları yiyerek beslenmişlerdir. Hayatlarını idame etmek için taş ve türevlerinden aletler yapmışlar ve zamanla bunları geliştirmişlerdir. Alet icadı aynı zamanda insanın bilişsel varlığının bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bilişsel organizasyon beraberinde birlikte avlanma pratiğini getirmiştir. O halde ilk insanların birlikte avlanabildiğini, birlikte yaşayabildiğini, birlikte hareket edip ortak bir strateji geliştirdiğini ve hatta birlikte sevinip üzüldüğünü yani ortak bir duygusal payda içinde buluşabildiğini varsayabiliriz.¹¹ Söz konusu bu birliktelik kolektif bir sanat ve müzik icrasının ilk-arkaik örneklerine kapı aralamıştır. Peki, ama bizim müzik olarak tanımladığımız ilk etkinlikleri bu dönemde nerede görebiliriz? Elbette ki şimdiki gibi konser salonları veya sahnelerde değil hayatın, yaşamın tam merkezinde bulabiliriz. Örneğin bir av esnasında insandan daha güçlü bir hayvanı alt etmede müziğin bir araç olarak kullanıldığını varsayabiliriz. Avcı toplulukların birlikte belirli bir ahenk ve uyum içinde avlarını korkutmak için yüksek ses çıkarmaları, yeterli gelmezse çevrelerinde buldukları veya yaptıkları aletleri birbirine vurmak veya içine üfleme suretiyle ses yaratmaları ilk müzik ve çalgı örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Av esnası gibi av sonrasında yapılan törenlerde, doğa olaylarını anlam verememekten dolayı yaşanan korku ve çaresizlik içinde doğaya veya tanrılara tapınma, hasta ve yaralıları iyileştirme ve ölü gömme/defin ritüelleri arasında müzik dediğimiz olgunun ilk örneklerini görmek olasıdır. Bu dönemde insanlar ihtiyaçlarını karşılamak adına her türlü aracı bir çalgıya dönüştürmekten geri durmamışlardır. Örneğin kemik düdüklükler, kamışlar, içi boş veya boşaltılmış ağaç dalları ile ses veren boynuzlar, ceviz-midye kabukları, vurularak ses çıkartan nesnelere, ağaç kovukları ve hayvan derileri müziğin ilk

¹⁰ Yuval Noah Harari, Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, 2015.

¹¹ Zeki Nacakçı ve Alaattin Canbay, Müzik Kültürü, 2013.

enstrümanları olarak kabul edilebilir.¹² Buradaki en önemli nokta dönem itibariyle müziğin ve buna bağlı çalgıların pragmatik bir anlayışla ortaya çıktığıdır. Müzik bu çağda tamamen işlevsel bir boyutta, bizim bugün müziğe veya sanata yüklediğimiz anlamlardan oldukça farklı bir amaçla algılanıp icra edilmektedir. Bu amacın yegane nedeni ise tamamen hayatı idame etmektir. Müzik ilk insanın yaşamını sürdürmesinde hayati bir öneme sahiptir.

Neolitik evre yani yerleşik yaşama geçiş ve tarım dönemi ise insanlığı bambaşka bir yöne evirmiştir. Bundan yaklaşık 10-12 bin yıl önce avcılığın yerini hayvancılık, toplayıcılığın yerini ise tarım almış, küçük topluluklar halinde konar-göçer olma hali toprak üzerinde yerleşik yaşam kurma biçiminde değişmiştir. Aynı zamanda bu dönem insanın devam ettirdiği uygarlık sürecinin bir başlangıcıdır. Toprağa dayalı bir iktisadi üretim sistemi yerleşik yaşam ekseninde örgütlenen kır-köy, şehir, kent gibi yerleşimleri beraberinden getirirken üretim öncesi dönemden farklı olarak sınıflı bir toplumun (köylü, kentli, ulema, yüksek zümre, yöneten, yönetilen kesim) oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ekonomi, ticaret, iletişim, yazı, sanat, zanaat, teknik ve din gibi dinamiklerin tümü bu dönemden itibaren gelişmeye başlamıştır. Özellikle de din denilen olgu tarım kadar neolitik çağa damgası vuran bir unsurdur. Bu dönem insanlık tarihinde din ve tarım toplumlarının yaşadığı bir çağ olarak anılmaktadır. İnsan ilişkilerini, ilke ve kurallarını kısacası tüm toplumsal düzeni belirleyen, organize eden yegâne unsur din ve buna bağlı gelişen uygulamalardır. Bu dönemde din, insan ve toplum yaşamının tam merkezinde durmakta, ticaretten tekniğe, sanattan üretime hatta savaşa kadar yapılan her şey din adına ve ona referansla gerçekleşmektedir. Peki, ama neolitik döneme özgü bir müzikten söz edebilir miyiz? Elbette ki kolayca söz edemeyiz. Zira bu dönem yaklaşık 12 bin yıllık bir döneme tekabül etmektedir ve bu zaman dilimi içinde muhtemelen sayısız müzik anlayışı gelip geçmiştir. Ancak bu dönemde müziğin hangi koşullar içinde gerçekleştiğini bağlamsal bir yaklaşımda söylemek mümkündür. Neolitik dönemde müzik şu ortam ve bağlam içinde varlık göstermektedir:

- Savaş içerikli müzikler: Din ve tarım toplumlarının en belirleyici özelliği savaşlardır. Toprağın insan için hayati bir öneme sahip olmaya başladığından bu yana ona sahip olmak için savaşmak ve başka bir toprağa sahip olmak kaçınılmazdır. Bu nedenle kahramanlığı öne çıkaran, cesaret ve moral motivasyonu artırıcı, düşmana korku salan müzikler icra edilmiştir. Müzik burada savaşların vazgeçilmez araçlarından biridir.
- Sınıfsal ayrılıklara dayalı müzikler: Bilindiği gibi yerleşik yaşam, işbölümüne dayalı olarak ayrışan bir toplumsal tabakayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde toprağı işleyen ayrı, din adamı ayrı, o toprağı yöneten ayrı bir gruptur. Söz konusu bu ayrışma kültürel farklılıkların önü açarak çeşitli müzik anlayışlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu dönemden itibaren her

¹² Zeki Nacakçı ve Alaattin Canbay, Müzik Kültürü, 2013.

zümrenin (köle, halk, köylü-şehirli, ulema, hükümdar ve çevresi vb.) kendine ait bir müziği gelişmiş, beğeni anlayışları birbirinden oldukça farklılaşmıştır.

- Büyü müzikleri: Ritüeller dönemin önemli bir etkinliğidir. Müzik ise bu ritüellerin vazgeçilmez parçasıdır. Dönemin inançlarına paralel olarak kötü ruhları defetme, hastalıkları iyileştirme gibi büyü törenlerinde müzik etkili bir araç olarak kullanılmıştır.
- Hasat müzikleri: Tarımla birlikte insanların daha iyi ürün elde etmeleri amacıyla yağmur duası ve doğal afetlerden korunmak içinde gerçekleştirdikleri etkinliklerde yine müzik etkili bir araç olarak kullanılmıştır.
- İş müzikleri: Tarım toplumları birlikte iş yapmayı kolaylaştıran ritmik yönü ağır basan müzikler yapmışlardır.
- Dini ve tapınma müzikleri: Yine büyü ritüellerinde olduğu gibi kurban, doğa olaylarına tapınma veya tek tanrılı dinlerin ibadet ve dini ritüel-pratiklerinde müzik etkili bir araç olarak kullanılmıştır.
- Eğlence müzikleri: Şölenlerde, hasat ve savaş zaferleri sonrası yapılan kutlamalarda yine müzik karşımıza çıkmaktadır.
- Tören müzikleri: Hükümdarların taç ve taht törenlerinde, ölü gömme merasimlerinde yas sürecinde müzik yine bu etkinliklerin tam merkezinde durmaktadır.

İnsanın antropolojik olarak üçüncü temel kültürel evrim süreci **endüstri yani sanayi üretim evresidir**. Bu dönem 18. yüzyıldan itibaren başlayarak kömür, petrol, gaz gibi enerji kaynaklarını kullanmak suretiyle üretim yapan fabrikaların esas üretim birimi haline geldiği bir evreyi işaret etmektedir. Bu dönemde temel üretim faaliyeti tarımdan sanayiye kaymış, üretim-tüketim ilişkileri değişmiş, çalışan sınıf köylülükten işçiliğe geçmiş, temel yerleşim ve üretim mekânı köy ve tarla olmaktan çıkarak kent ve fabrikaya dönüşmüş, soy ve aile ilişkilerine bağlı gelişen geleneksel imparatorluklar yıkılarak yerine halkın müşterek yönetim biçimi olan demokrasi temelinde ulus devletler kurulmaya başlanmıştır. Tarım devrimi, insanlığı uzun süren bir avcı-toplayıcı dönemden tarım toplumları aşamasına taşıırken, sanayi devrimi tarım toplumları dönemini kapatarak sanayi toplumları dönemini ve kapitalist (özel mülkiyete ve kâr amacına dayalı ekonomik sistem) üretim biçiminin egemenliğini başlatmıştır.¹³ Bu dönemde müzik denen olgunun oldukça karmaşık bir yola doğru ilerlediği görülürken, yaşam biçimine koşut olarak beğeni ve zevklerin farklılaşmasıyla çok çeşitli müzik türleri ortaya çıkmıştır. Örneğin din-tarım toplumlarının bir uzantısı olan Kilise Müziği, sanayi devriminin getirdiği gelişmelerle birlikte Klasik Batı Müziğine evrilmiştir. Bir anlamda Barok, Klasik ve Romantik dönem müzikleri tarım devriminden bilimsel devrime yani din-tarım toplumlarından sanayi toplumuna geçişin somut bir göstergesidir. Ayrıca endüstri-sanayi üretim evresini yansıtan bir diğer önemli gelişme popüler müziklerdir. 20. yüzyıldan itibaren tüm dünyada hızla gelişen ve çoğalan popüler müzik olgusu sanayileşme ve kentlileşmeyle birlikte farklı kültürde insanları bir

¹³ Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın, Antropoloji Sözlüğü, 2009.

araya getiren aynı beğeni çizgisinde buluşturan bir kimlikle ortaya çıkmış ve günümüzdeki tüm müzik pratiklerini etkisi altına alan bir güce ulaşmıştır. Bugün insanlığın tüm kültürel müzik birikimi (halk müzikleri, Klasik Batı veya Osmanlı/Türk müziği vb.) popüler kültürün etkisi altındadır.

Müzik Nedir?

Bu sorunun cevabı hem çok kolay hem de oldukça zordur. Bu soruya öncelikle etimolojik olarak yaklaşmak daha doğru olacaktır. Müzik kelimesinin kaynağı hakkında değişik görüşler arasında en yaygın olanı Latince **musicaya** dayandığını ileri süren görüştür. Eski Yunanca'daki **mousikeden** (moussa) geldiği kabul edilen **musicanın** kökü ise **müz (muse)** kelimesidir. Yunan mitolojisinde Tanrı Jüpiter'in (bazı kaynaklarda Zeus olarak da geçer) Tanrıça Mnemosyre'den doğan dokuz kızının adı olan "müz"lerin her biri ayrı bir ilim ve güzel sanatın perisi sayılmaktaydı. Antikçağların sonlarına doğru "mus" ya da "musike" dendiğinde sadece bugünkü müzik kavramı anlaşılmaya başlamıştır. Terim birçok milletin dilinde Latincesine benzer kelimelerle Arapçada **mûsikâ**; Farsça ve eski Türkçede **mûsikî**; yeni Türkçede ise **müzik** şeklinde seslendirilmiştir.¹⁴

Yalın bir tanımla müzik, seslerle düşünme, sesler aracılığıyla yaşamı duyumsama sanatıdır. Bir başka yönden duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri belirli bir amaç ve yöntemle belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilmiş seslerle işleyip anlatan estetik bir bütündür.¹⁵ Antropolojik bir tanımla müzik, insanın organize ettiği sesler bütünüdür ve doğal bir nitelikten ziyade tamamen kültürelidir.¹⁶ Yine bu doğrultuda müzik, kültürel olarak anlam yüklü sesler içinde kalıplaşan bir etkinlikler, düşünceler ve nesnelere bütünüdür.¹⁷

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki insanlık tarihi kadar eski olan müzik pratiğini belirli bir topluma, kavime veya ırka mal etmek imkânsız olmakla birlikte ne zaman, nerede, nasıl, ne amaçla ve kimler tarafından icat edildiğini söylemek oldukça zordur. Ancak bilim dünyası müziğin doğuşuna ilişkin birçok fikir/hipotez geliştirmiştir. Bunlardan en yaygın olanı müziğin insanlık tarihi ile yaşıt olması; doğaya ve doğanın taklidine dayanması ve insanın yaşamakta olduğu toplumsal ilişkiler içinde oluşmasıdır.

Bir görüşe göre müzik, insanlık tarihindeki en eski ve ilkel sanat dalıdır. İlk insan doğa seslerini taklit etmek suretiyle kendi sesini rüzgârın, denizin ve hayvanların sesine benzetmiş ve bu sayede ezgiler üretmiştir. Önce doğayı yansıtmak için ses veren insanoğlu sonraları yalnızlığını unutmak, doğadaki güçlere/tanrılara yakınmak ve içinde bulunduğu ruhsal durumu betimlemek için kendine özgü sesler yaratmıştır. Kuşkusuz ilk çalgı insan sesidir. Ancak insanın somut ilk çalgıları alkış yaptığı elleri, birbirine vurarak ritim tuttuğu nesnelere ve sesini gür çıkarmak için nefes verdiği hayvan kemikleridir.

¹⁴ TDVİA, Musiki Maddesi, 2006.

¹⁵ Selanik (1996) ve Uçan (2005)'dan aktaran Zeki Nacakçı ve Alaattin Canbay, Müzik Kültürü, 2013.

¹⁶ John Blacking, How Musical Is Man?, 1983.

¹⁷ Alan Merriam, The Anthropology of Music, 1964.

Bir diğer görüş (metafiziksel yaklaşım) Pisagor'a dayanmaktadır. Buna göre müzik evrendeki kozmik uyumun bir yansımasıdır. Müzik, kürelerin yani gezegenlerin müziğidir. Evrende dizili olan gezegenlerin birbirine olan uzaklık oranları müzikal aralıklara tekabül etmektedir. Pisagor'a göre gök cisimlerinin yörüngeleri müzik aralıklarıyla ilişkilendirilerek hesaplanabilir. Bu anlamda müziğin kaynağı kâinatın kendisidir. Ayrıca evren başlangıçta bir kaos halindeyken Tanrı, evreni inşa eden dört elementi (ateş, su, toprak, hava) düzene koyarak kozmosu yani düzen ve ahengi meydana getirmiştir. Bu anlamda müzik, kâinattaki düzen ve ahengin yansıması ve ifadesidir.

Carl Stumpf'a göre müzik insan sesini uzağa iletmesi için geliştirdiği seslenme ve çağırımlardan oluşmuştur. Nitekim Rousseau, Herder, Spencer gibi birçok düşünür müziğin konuşmaya dayalı olarak oluşturulan vurgu ve söyleyişlerin zamanla ezgisel bir duruma dönüştüğünü iddia eder. Darwin ise müziğin hayvanların ulumalarından çıktığını belirtir. Bir başka görüş müziğin ritmik seslerle çıktığını kabul eder.

Mitoloji ve dinsel kaynaklar da müziğin doğuşunu açıklar. Antik Yunan'da müziğin temeli tanrısaldir. Hatta müzik kelimesinin kökeni Zeus ve Mynemose'nin dokuz kızı olan mousalara yani müz perilerine dayanmaktadır. Müzik eski Yunan'da müz veya mousaların sanatı olarak tanımlanır. Apollon, Dionysos ve Athena gibi tanrıların müzikle ilgili olduğunu düşünerek tanrıların onuruna festivaller düzenleyip ilahiler söylemişlerdir. Yine Yunan mitolojisinde müziği ilk bulanların ozan Orfe ve Apollon ile su kamışından ilk flütü yapan Pan olduğu iddia edilmektedir.

Dini kaynaklarda müziğin ilk olarak Adem'in oğlu Habil'in torunu Vubal tarafından bulunduğu söyleniyor. Tevrat'ta ise müzik Musa Peygamberle hayata geçmektedir. Yine İbranilere göre ilk müzisyen Yakup Peygamberin oğlu Yusuf'tur. Kuyuya atılan Yusuf rüzgârın yeliyle ses veren kamışlardan çalgı yaptığı rivayet edilmektedir. İslam tasavvufunda ise müziğin kaynağı ruhla özdeşleştiğinden Kalü Bela'daki ruhların yaratılışından hemen sonra müziğin doğduğuna inanılır. Allah insandan önce ruhları yaratarak onlara **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** diye sorduğu zaman tüm ruhlar Allah'ın bu hitabındaki hoşluktan kendilerinden geçmişler ve hepsi birden **"Kalu bela/Evet Ya Rabbi, Sen bizim rabbimizsin"** diye cevap vermişlerdir. İşte insan yeryüzüne geldikten ve bu dünyadaki imtihanı başladıktan sonra hep Tanrının o hitabındaki hoşluğu aramış ve tasavvuf düşüncesinde müzik bu arayıştan ortaya çıkmıştır.

Tüm bu bilgiler bir yana müzik hangi çağda ve toplumda, ne amaçla ve nasıl yapılırsa yapılsın fiziksel olarak seslere dayanmaktadır. Bizim burada ses (perde) dediğimiz şey biyo-kültürel çerçevede insanın duyma eşiği ile (kabaca sts 20-20.000) sınırlanan titreşimlerdir. Müzik dediğimiz şey ise titreşen bir nesnenin ürettiği ses dalgalarından oluşur. Bu ses dalgalarının müzik olarak algılanabilmesi belirli bir toplumsal uzlaşmaya bağlıdır.¹⁸ Bir başka deyişle her grubun, topluluğun yahut toplumun müzik olarak

¹⁸ Ayhan Erol, Müzik Üzerine Düşünmek, 2009.

belirlediği şey birbirinden doğal olarak farklıdır. Örneğin bir İngiliz'e hitap eden ses evreni bir Hintliye hitap etmeyebilir. Bir Karadenizlinin müzik diye tanımladığı şey bir Aydınli Efe için müzik olmayabilir. Söz konusu bu durum müziğin evrensel olduğu tartışmalarına bir nokta koyarak kültürel yanını açığa çıkarmaktadır.

Müziğin Kökenine İlişkin Geliştirilen Teoriler¹⁹

Müziğin kökenine ilişkin geliştirilen teorileri beş temel grupta sınıflayabiliriz: (1) Evrimci perspektifte müzikte köken arayışı; (2) biyoloji ve müziğin kökenleri; (3) Dil üzerinden müziğin kökenleri; (4) Sosyal yapı ve müziğin kökenleri; (5) Arkeoloji ve müziğin kökeni.

Evrimci perspektif müziğe evrimsel bir bakış açısı üzerinden bakar. Nitekim evrim dünyanın, yaşamın, insanın ve kültürün nasıl var olduğu sorusuna yanıt arar. Bu sorular iki temel önermeye dayanmaktadır: 1) varlıklar sürekli bir değişim ve çeşitlenme dinamiğine sahiptir; 2) varlıklar arasında ilişkiye ve köken ortaklığına işaret eden bağlar mevcuttur. Müzikle ilgili yapılan evrimci yaklaşımlarda bu iki temel dinamik yol gösterici olmuştur. Nitekim evrimciler müziğin kökenini araştırmak için ilkel toplulukların müziklerine bakılması gerektiğine inanmışlar ve şu sorulara yanıt aramışlardır: Müziğin evrimsel kökenleri nelerdir? Müzik ne için vardır? Her kültürün müziğe sahip olmasının nedenleri nelerdir? Müziğin evrensel kültürel özellikleri nelerdir? Bu anlayışa göre evrimciler müziğin tanrısal-ilahi bir olgu olduğu görüşünü reddederek tamamen pragmatik bir ihtiyaçtan ortaya çıktığı düşüncesini benimserler. İnsanın hayatta kalabilmek için doğa seslerini taklit etmesini, üremek için karşı cinse kur yaparken seslerden yararlanmasını, üretim verimliliğini artırmak için ritmik unsurlardan faydalanmasını veya haberleşmek için ses üretmesini müziğin kökeni olarak görürler.

Biyoloji üzerinden müziğin kökenlerini araştıran görüş biyoloji, nöroloji, psikoloji, arkeoloji vb. disiplinlerin kazanımlarından hareketle müziğe ilişkin yeni bir anlam çabası içindedir. Buna göre müzik yapmak özlü bir insan etkinliğidir ve müzik tüm kültürlerde her zaman varlık göstermektedir. İnsanın kültürel evrim süresinde müzik üç temel alanda öne çıkmaktadır: Evrensel ve çok işlevli kültürel davranış; müziğin evrimi ile dil evrimi arasındaki yakın ilişki; müziğin kültürel etkileşim kalıplarını aydınlığa kavuşturma potansiyeli. Müziği biyoloji üzerinden ele almak kaçınılmaz olarak müzik-beyin ilişkisini gündeme getirmektedir. Burada müziksel işlemi zorunlu kılan beyin alanı, müziksel işlemin nöral ve bilişsel mekanizmaları ve müziksel kapasitenin ve becerinin geçirdiği değişim ve gelişimi gibi konular üzerinden müziğin kökenlerine ulaşma çabası vardır. Söz konusu son yıllarda gelişim göstermekte ve ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Dil üzerinden müziğin kökenlerine ulaşmak belki de konuyu en açık biçimde aydınlatacak bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak biyolojik olarak ses üreten mekanizmaların (gırtlak, yutak, ses telleri, dil, dudak vb.) kas, kıkırdak, deri gibi

¹⁹ Ayhan Erol, Müzik Üzerine Düşünmek, 2009.

yumuşak dokudan oluşması ve bu organların fosil kayıtlarından kolaylıkla silinebilmesi evrimsel bir çıkarımda bulunmayı engellemektedir. Yine de bu görüşe göre müziğin ilk olarak söz üzerinden (anlamsız heceler veya kimi ünlemlerle çıkarılan sesler) anlam bulduğu belirtilmektedir. Spencer'a göre şarkı, duygusal olarak şiddeti artırılmış bir konuşmadır. Stumpf'a göre, müziğin kökeninde insanların birbirine yüksek sesle konuşması vardır. Burada iletişim sesin yüksekliği ve alçaklığı üzerinden anlam kazanmaktadır. Müzik ve konuşma dili evrimi arasında birbirini karşılıklı etkileyen üç görüş söz konusudur: Müzik konuşmadan gelişmiştir; konuşma müzikten gelişmiştir; her iki de ortak bir kaynaktan gelişmiştir. Günümüzde dünya üzerinde konuşulan 5 binden fazla dilin yarısından fazlası tonal dildir. Tonal dil, tonlamaya dayanır. Bir kelime ya da hecenin yükselen veya aşağı inen bir ses eğrisi ya da ezgisel bir çizgi oluşturmasına dayanmaktadır. Günümüzde yapılan araştırmalarda tonal dil kullanan toplulukların müzikleri ezgi yerine ritim ağırlıklıdır. Ancak nöromüzikoloji çalışmaları bize şunu göstermektedir ki ritim ile ezgi algılamaları beyinde farklı yerlerdedir. Hatta konuşma ile şarkı söyleme yerleri bile farklıdır. Bu açıdan müziğin mi dili yoksa dilin mi müziği oluşturduğu sorusunun cevabı oldukça karmaşıktır. Peşin hüküm vermek şuan için oldukça zordur. Yine de konuya ilişkin bazı önemli görüşleri sürdürmede yarar var. Curt Sachs'a göre müzik şarkı söyleme ile başlamıştır. Burada iki zıt anlatım söz konusudur. İlki sözlerin egemen olduğu sesin salt bir araç olarak kullanıldığı basit yani **logogenik** şarkı söyleme yoludur. İkincisi sözlere çok az ya da bağlı kalmaksızın duyguların başıboş bırakılarak ortaya çıkan **pathogenik** şarkı söylemedir. Her iki şarkı söyleme biçiminin bir nevi günümüzdeki haline benzer, belirli bir ses ve söz düzeninde olanı ise **melogenik** şarkı söyleme olarak yorumlanmıştır.

Sosyal yapı ve müziğin kökenleri üzerine kafa yoran bu görüşe göre müzik sosyo-kültürel yapının düzenlenmesi ve işleyişinde etkili bir rol üstlendiği için söz konusu sosyal organizasyon temelinde ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Nitekim dilin evrimi ile sosyal ilişki arasında somut bir ilişki söz konusudur. Aynı zamanda bu görüş, müziğin her toplulukta bulunan evrensel bir pratik-etkinlik olduğunu belirtir. Her insan belirli bir dil yetisiyle doğmakla birlikte her toplumun birbirinden oldukça farklı dilleri vardır. Müzik dediğimiz olgu da her toplumda olmakla birlikte birbirinden oldukça farklı ve çeşitli kodlarla yapılanmıştır. Sosyal yapıcılar müziğin gücünü tamamen toplumsal yapıdan aldığı vurgular. Buna göre, ne nörolojik çalışmalar ne de estetik yargılar müziğin insanları eyleme yönlendiren derin duygusal gücünü açıklayamaz. Müziksel beceriler insan topluluklarının biçimlenmesini ve edinilmiş bilginin sonraki kuşaklara aktarımını sağladığı için insan zihninin evriminde büyük bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Ayrıca müzik ve ritüel ilişkisi de müziğin kökeni konusunda es geçilmemesi gereken bir konudur. Zira insanlık tarihinden izlenen aşamalarda müziğin bir ritüeller dâhilinde kullanıldığını görmekteyiz.

Müziğin kökenlerine arkeolojik bulgular üzerinden yaklaşmak mümkündür. Burada müzik arkeolojisi bizlere önemli veriler sunar. Ancak bu veriler kuşkusuz çalgılara yöneliktir. Buna göre Slovenya'nın doğusunda yapılan bir kazıda 46 bin yıl

önceye dayanan, ayının kalça kemiğinden yapıldığı tespit edilen bir flüt bulunmuştur. Dünyanın çeşitli yerlerinde bu flüt gibi farklı antik çağlara ait birçok çalgının arkeolojik varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca Hitit kabartmalarında olduğu gibi taş ve vazolara yapılan çalgı resimleri yine müziğin kökenlerine ilişkin somut bilgiler vermektedir. Ancak tüm bu arkeolojik enstrüman verilerinden hareketle bu çalgıların nasıl ses verdikleri, hangi akort ve ses sistemlerini kullandıkları ve ne tip ezgiler çaldıkları hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olamayız.

Müziğin İşlevleri²⁰

Bugüne değin yapılan araştırmalar müziğin insan yaşamındaki işlevini iki temelde, estetik ve pragmatik/işlevsel çerçevede değerlendirmeye açmaktadır. Ancak insan-müzik ilişkisindeki işlev meselesini estetik-pragmatik ikilemine indirgemek yerine çok boyutlu ele almak daha doğru olacaktır. Bu anlamda müziğin insan yaşamındaki işlevlerini bireysel, toplumsal, kültürel, ekonomik ve eğitimsel olarak sıralamak mümkündür.

Müziğin bireysel işlevi, bireyin dengeli, sağlıklı, başarılı, duyarlı ve mutlu olması için davranışlarında ve zihin dünyasında olumlu izler bırakan müziksel uyarılma ve tepkide bulunma biçimlerini kapsar.

Müziğin toplumsal işlevleri, bireyler, birey ile toplum, toplumsal kesimler ve toplumlar arasında tanışma, anlaşma, kaynaşma, paylaşma, yaklaşma, işbirliği, birleşme ve bütünleşme sağlanmasında müziğin oynadığı rolleri kapsar.

Müziğin kültürel işlevleri, kültürü artırıcı, kültürel özellikleri taşıyıcı ve kuşaktan kuşağa aktarıcı, kültürler arası ilişkileri zenginleştirici müziksel birikim ve etkinlikleri kapsar.

Müziğin ekonomik işlevleri, müzik alanında giderek artan arz-talep, üretim, dağıtım ve tüketim ilişkilerinin ağır bastığı çalışma ve düzenlemeleri kapsar.

Müziğin eğitimsel işlevleri, bireysel, toplumsal, kültürel ve ekonomik işlevlerin düzenli, sağlıklı, etkili, verimli ve yararlı olmasını sağlamaya yönelik müziksel-öğrenme-öğretme etkinliklerini ve bunlara ilişkin düzenlemeleri kapsar.

²⁰ Ali Uçan, Müzik Eğitimi, 2005.